

STRUKTURALNE I FUNKCIONALNE PROMENE JAVNOSTI I SVETSKA ZAJEDNICA

Svet danas potresaju veliki politički, socijalni i međunacionalni problemi: samovolja i hegemonizam velikih sila, kršenje suverenosti i slobodnog razvoja malih naroda, nejednakost razvijenih i nerazvijenih i dalja polarizacija na bogate i siromašne, na oslobođene i neoslobođene, polukolonijalne, eksploatisane narode. Međutim, ravnopravno međunarodno komuniciranje, na osnovu emfatičkog dijaloga, može se uspostaviti samo između »jednakovrednih« i ravnopravnih partnera, između nacionalnih subjekata koji poštuju nacionalnu suverenost i slobodan razvoj svakog naroda, između demokratskih javnosti koje načela demokratije primenjuju i u međunacionalnom komuniciranju.

Zato se postavlja pitanje: da li uopšte postoji kosmopolitska zajednica nacionalnih javnosti, koju bi mogli nazvati svetskom javnošću? Ili možemo da govorimo samo o strukturi svetske javnosti, koju potresaju ekonomske i političke suprotnosti, koja je podeljena na sisteme i blokove, na vezane i nevezane, na suverene i na podređene. Da li uopšte možemo govoriti o »javnostima« — ako te javnosti nisu autonomne, kritičke i slobodne, nego su atomizirane na mase, politički pasivne i bespravne, mase kojima vladaju oligarhijski vrhovi. Ili, nije li institucionalizovana svetska javnost samo struktura »vrhova«, državnih i partijskih rukovodstava, monopolnih agencija i novinskih trustova? I ako je to samo ekstremna mogućnost, da li postoje u svetu društvene snage koje su sposobne da pobeđuju te tendencije i uspostavljaju istinsku javnost?

Kakva je distribucija moći u svetskoj javnosti? Da li ne vlada monopol velikih »javnosti« odnosno predstavnika velikih javnosti? Da li velike »javnosti« uopšte osećaju potrebu da uspostavljaju emfatički dijalog sa malim i nerazvijenim javnostima, ili smatraju da su samo male

javnosti dužne da projiciraju sebe u kulturu i ideologiju velikih?

Da li je svetsko javno mnjenje ono institucionalizovano javno mnjenje, kojeg formiraju državne, političke i interesne institucije sa svojim monopolnim propagandnim aparatom? Ili se pojavljuje kao neinstitucionalizovana sila, kao savest čovečanstva, kao Lokov moralni zakon, kao etički konsenz, Rusoova »opšta volja«? Ili se pak radi o interakciji između svetske javnosti, koja se formira, i između pojedinih vlada, sistema? Ili je reč jednostavno o »interakciji« između pojedinih propagandnih sistema, koji stvaraju svetsko »javno mnjenje«? Ili imamo posla sa mislećim i kritičkim »ostrvima« javnosti, koji u svetskoj zajednici deluju kao vođe mnjenja i doprinose jačanju kritičke misli u svetu?

Svakako je reč o fenomenu savremenog sveta, kojeg vlade toga sveta moraju da uzimaju u obzir, ako mu već ne daju da odlučuje, o fenomenu kojeg sačinjavaju pojedine nacionalne javnosti, koje kao subjekti deluju u strukturi svetske javnosti. Zato analiza treba da obuhvati strukturu javnosti i njene promene.

I

Pošto je javnost »apsolutno tipična kategorija« građanskog društva, tek socijalno-istorijska analiza javnosti pojedinih društvenih sistema i obrazloženje u političkoj filozofiji doba otkrivaju nam njenu suštinu kao kategorije, i omogućuju otkrivanje strukturalnih i funkcijskih promena. Građansku javnost kao političku kategoriju shvatamo pri nastanku kao sferu u publiku skupljenih privatnih ljudi, koji predstavljaju javnost prema samoj javnoj vlasti. Politički zadatak građanske javnosti je usmeravanje građanskog društva. Medijum političkog raspravljanja između obeju sfera je javno rezonovanje, koje deluje kao načelo kontrole, javnog dijaloga, uravnoteženja, javnog »razuma«, opšteg slaganja. Ostvaruje se pomoću publiciteta, koji se protivi arkanškoj praksi dvorskog autoriteta, a kasnije građanskoj birokratiji. Publicitet služi zakonodavstvu, koje se temelji na razumu; još je Lok povezivao javno objavljeni zakon sa »common consent«, Monteskije ga je redukovao na »raison humaine«, a fiziokrati su ga eksplicitno povezivali sa razumom. Građanska politička svest je prema apsolutnoj vladavini tako izrazila zahtev za zakonodavstvom, koje temelji na razumu, koji ima svoje korene u javnom mnjenju. Politička javnost pomoću javnog mnjenja posreduje državi potrebe društva i pojavljuje se u interakciji sa javnom vlašću ne samo kao ravnopravan partner nego i kao društveni nadzor, kao izvor opšteg slaganja, »razuma« i zakonodavstva.

Ideja o zakonitoj državi na temelju pravnog nor-

miranja, koja se legitimise sa javnim mnenjem, cilja tada na »uklanjanje« države kao instrumenta vladanja i ima intenciju za raspuštanjem vladavine uopšte. Zakonodavstvo koje se oslanja na javno mnenje ne može izričito da važi kao vladavina. Razume se da je ta ideja fiktivna, slično kao Rusoova zamisao o suverenosti javnog mnenja, znači, volje uzvišene nad svim zakonima. Javno mnenje po njegovoj sopstvenoj intenciji i smislu ne može biti ni sama vlast, ni izvor svih vlasti. »Vladavina« javnosti i javnog mnenja, po njenoj sopstvenoj ideji, jeste takvo uređenje u kojem se vladavina uopšte raspušta (veritas non auctoritas facit legem). Politička funkcija javnosti upravo je u tome da kritički raspravlja o delatnosti moći, autoriteta, volje javne vlasti. Javnost, kaže Habermas, neka dakle voluntas prevodi u ratio javnog mnenja, koje se oblikuje u mnenjskom procesu javno takmičećih se argumenata, kao konsenz o onome što je u opštem interesu društva.¹⁾

Kada građansku javnost počnu da »proširuju« nove društvene klase i slojevi, kada u nju počnu da prodiru plebejske mase i stiču dominantno mesto, otpočinju i procesi političkog prefunkcionisanja javnosti. Stara, klasična građanska javnost sopstvenika i obrazovanih, sa njenom hijerarhijski diferenciranom reprezentacijom socijalnih statusa, raspada se i širi u novu javnost. Kantova javnost, kao moralnopolitička zajednica rasuđujućih privatnika, političko-sociološki je ograničena samo na one privatne vlasnike čija autonomija vodi korene iz sfere robnog prometa i koje udružuje zajednički interes za očuvanjem privatne sfere. Iz javnosti isključuje najamne radnike, koji su prinuđeni da zamenjuju svoj rad kao jedinu robu. Hegelovo javno mnenje je »empirijska općenitost nazora i misli mnogih« i kao dijalektički protivrečna kategorija sadrži kako supstancijalno i istinito, tako i svu slučajnost formalne općenitosti, pogrešno poznavanje i presuđivanje. Hegelova javnost ne predstavlja više načelo prosvetćenosti i sferu ozbiljenog uma; javnost je potrebna jedino integraciji subjektivnog mnenja u objektivnost, koju je duh prisvojio u liku države. Marks zato utemeljuje postulat o slobodnoj, politički delujućoj i odlučujućoj javnosti, koja kao glas ljudskog rasuđivanja treba da nađe mesto u kritičkoj, razumnoj i moralnoj štampi. U teoriji liberalizma već su podvrgnute sumnji osnovne pretpostavke, na kojima je počivala ideja politički delujuće javnosti. Dž. S. Mil već optužuje »jaram javnog mnenja«. Tokvil ga, međutim, smatra pre za pritisak ka konformizmu, nego za snagu kritike. Napuštaju ideju o samoodlučivanju rezonirajuće publike: za političko odlučivanje sposobna je samo elitna javnost, sa kojom može da uspostavi interakciju reprezentativna vlada.

¹⁾ Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Neuwied, 1962, str. 97.

Raspadanjem građanske javnosti u proširenu javnost pokazala su se dva protivrečna procesa: proširivanje javnosti sa novim klasama i slojevima nije dovelo samo do socijalnih strukturalnih promena javnosti, nego je zahtevalo i njeno političko prefunkcionisanje: novoj javnosti odricali su pravo javne kritičke sile, pravo »sedišta sve zakonite moći«, narodne suverenosti. Ukoliko se nova javnost više širila i socijalno prestrukturisala, utoliko je više gubila političku funkciju javne kritike prema vlasti. Naime, klasična javnost privatnika sve više se proširuje masama nesopstvenika, iskorišćavanom radnom snagom i pretvara u usamljenu masu. Ljudi u javnosti, od autonomnih pojedinaca pretvaraju se u ljudski usamljene, politički obezvređene i kulturno homogenizirane članove masovnog društva. Ovi su proizvod industrijalizovanog društva, koncentracija stanovništva i kapitala u industrijskim centrima, u milionskim i desetmilionskim velegradovima.²⁾

U tom periodu nastaje masovna štampa, koja svojim ogromnim tiražem, senzacijama i jevtinoćom preplavljuje Evropu i Ameriku. U tom periodu književna javnost počinje da se pretvara u potrošnu javnost masovne kulture. Taj proces otpočeo je u prošlom veku i nastavlja u sadašnjem i u osnovi menja socijalnu strukturu i političke funkcije javnosti.

Politička javnost sve više pokazuje težnju da se raspadne u amorfnu masu, koja je predmet političkog manipulisanja. Nastaje oligarhijski vrh, političko rukovodstvo, elita vlasti i društveno dno, široke mase, masovno društvo.³⁾

Mase postaju građanstvo masovnih medijuma, degradirano na objekt masovnog ubeđivanja, političkih stereotipova i masovne kulture. Politička propaganda — otvoreno proglašena kao nova, snažna politička sila — nezadrživo, svaki dan i svaki sat, utiče na nemoćnog čoveka iz mase, one mase za koju je Mikels rekao da je pasivna, nezrela, većito nekompetentna, da je uvek indifrentna prema javnom životu, navikla da njome vlada elita vlasti, oligarhijski vrh.⁴⁾

Politička vlast drži u rukama sve instrumente ubeđivanja i zato nije potrebno nikakvo nasilje da mase »uvek i neprestano izgovaraju svoje ,da'«. »Televizija je u Francuskoj monopol države i ona obilno iskorišćava postupak za vladanje građanima — telekraciju, način koji ranije niko nije primenjivao.«⁵⁾

²⁾ Joseph H. Fichter, *Sociology*, The University of Chicago Press, Chicago — London 1957, 1964, str. 99—100.

³⁾ C. Wright Mills, *Elita vlasti*, Drž. zal. Slov., Ljubljana, 1965, str. 297.

⁴⁾ Robert Michels, *Political Parties, A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, The Press of Glencoe, 1962.

⁵⁾ *Politika in propaganda, Televizija vlada u Francuskoj*, *Monde et vie*, NIN, 7. II 1965.

Mase prisvajaju »skriveni ubeđivači«, koji vrše naučno prostudirano psihološku akciju masovne reklame, utiču na manipulaciju ljudskih potreba, probuđuju u potrošačima nove, nesavladive potrebe, proširuju tržište i povećavaju profil monopolitičke industrije.⁶⁾

Ljudi u masama postaju »masovni ljudi«, gube svoju ljudsku identitetu i individualnost, sve više se među sobom izjednačuju, postaju atomizirani proizvod iskomercijalizovanih masovnih medijuma i masovne kulture.⁷⁾

Preobražaj javnosti u masu ubrzao je prelaz od političke javnosti ograničene veličine na mnogo veću masu svih onih koji imaju građanska prava i određene godine starosti. Politička arena privlači sve više ljudi, političke organizacije postaju masovne. Moć pojedinca zavisi od masovnih udruženja, ali na koja kao pojedinac ne može da utiče. Politički proces sve više se vrši pomoću masovnih komunikacionih sredstava i tako je pojedinac sve zavisniji od njih. Politička moć se deli: gore je elita moći, administracija, dole nemoć masa, politička praznina. Ostrva javnosti malena su i skoro nemoćna, guše ih i stoga napuštaju borbu.

Formalna komunikaciona sredstva ne povećavaju i ne oživljavaju primarnu javnost, kao što su prvobitno verovali, nego preobražavaju ostrva te javnosti u »tržišta masovnih komunikacionih sredstava usred skoro masovnog društva«. Masovna sredstva isto tako su jedna od najvažnijih povećanih sredstava vlasti, koje stoje na raspolaganju eliti moći i eliti bogatstva; neki viši agenti tih sredstava čak i sami spadaju u elitu, ili bar među njene veoma značajne sluge.⁸⁾

Masovni medijumi ne prenose neposredna i primarna iskustva već stereotipe i tako nameću izopačenu sliku sveta. Čoveku iz mase ne prenose značaj i istinsku suštinu zbivanja, jer način iznošenja »vesti« osiromašuje događaj i lažno ga pre-dimenzioniše, kao što konstatuje Dž. Reston.⁹⁾

⁶⁾ Vance Packard, *The Hidden Persuaders*, vidi i Janez Stanovnik, *Ekonomika in politika, Aktualni problemi politične znanosti*, VŠPV, Ljubljana, 1966, str. 37 i 38.

⁷⁾ Dwight Macdonald, *A Theory of Mass Culture*, v. Bernard Rosenberg and David Manning White (editors), *Mass Culture*, The Free Press, Glencoe, Illinois 1957/1960, str. 69.

⁸⁾ C. Wright Mills, *Elita ob vlasti*, DZS, Ljubljana, 1965, str. 315.

⁹⁾ James Reston, urednik *New York Times*-a i čuveni politički komentator, u raspravi »Štampa, predsednik i spoljna politika«, objavljenoj u *Foreign Affairs*, III, 1966, a kasnije i u knjizi *The Artillery of the Press: Its Influence on American Foreign Policy*, Harper and Row, 1967, zahtevao je ponovno definisanje »vesti«: »Mi smo u prestonice sveta preneli američku definiciju vesti — što znači vesti o nasilju i spornim pitanjima, o neobičnom pre nego o običnom — sa tim što smo joj dali glas radija i oči televizijske kamere i dodali joj upornu buku reklame i komercijalnih šlagera... Naša definicija vesti nije savremena. Mi dobro obaveštavamo o događaju, a naročito ako je on dramatičan; fasciniraju nas događaji, a ne i ono što je uzrok događanja...«

Ekstenzija čovekovih osetila danas se pomoću masovnih medijuma proširuje na ceo svet, afirmiše se interkontinentalno i kosmičko komuniciranje pomoću satelita. Privredna zakonitost jevtine serijske proizvodnje, međutim, preko masovnih sredstava nameće milionima veoma različitih ušiju i očiju tipiziranu i standardizovanu hranu u konzervama. Živu misao individualnog novinara zamenjuje formalizovana, stereotipna informacija, napisana suvim jezikom izbirokratsanog profesionalnog žurnaliste.

Masovni medijumi potiskuju čoveka u stanje pasivnog potrošača konzervisane medijske hrane, potiskuju ga u stanje nemog posmatrača političkog zbivanja i ne podstiču njegovo učešće u političkom procesu.¹⁰⁾

Ta uspavljujuća disfunkcija masovnih sredstava utoliko više preusmerava energiju čoveka od aktivnog učešća u pasivno poznavanje, ukoliko je više izložen što većim količinama informacija. To je svakako očigledan primer u velegradskoj atmosferi, gde mnogobrojni medijumi svakog minuta psihološki deluju i pritiskuju na čoveka iz mase.

Pomenuta disfunkcija odrazila se i na samo pravno shvatanje i definisanje slobode štampe. Ranije klasično shvatanje o slobodi govora i štampe odnosno »slobodnog saopštavanja misli i mnenja« danas je zamenilo načelo o slobodi informacija. Liberalne individualne slobode povlače se i ustupaju svoje mesto:

- (1) institucionalizovanim pravima građanina da bude obavešten,
- (2) pravima građanina i naročito novinara da ima slobodan pristup informacijama i, pre svega,
- (3) pravu masovnih komunikacionih sredstava da šire informacije.

Teoretičar Žak Kajzer, u delu »Smrt jedne slobode« s pravom se pita da li novo shvatanje slobode informacija znači »proširenje' ili možda odstupanje od ideja slobode misli, izražavanja i štampe.«¹¹⁾

Tako vidimo da su strukturalne promene javnosti dovele do sudbonosnih promena: javnost su sve više širile nove društvene sfere, a u isto vreme gubila je svoje političke funkcije i preobražavala se u atomiziranu masu. Počinje da prevlađuje »interakcija« između oligarhijskog vrha, elite

¹⁰⁾ Zainteresovani i obavešteni građanin može sebi čestitati za visoki stepen interesovanja i obaveštenosti, ali pri tome gubi iz vida da se povlači od odluke i akcije. Ukratko, svoj sekundarni dodir sa svetom političke realnosti — čitanje, slušanje i razmišljanje — uzima kao spasonosno delo. Predaje se pogrešnom ubeđenju da znati za dnevne probleme znači nešto učiniti u pogledu njih. (Paul F. Lazarsfeld and Robert K. Merton, *Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action*, v. W. Schramm (ed.), *Mass Communications*, University of Illinois Press, Urbana, 1960. str. 502).

¹¹⁾ Jacques Kayser, *Mort d'une Liberté*, Librairie Plon, Paris, 1955 (1962), str. 38.

vlasti i između društvenog dna, amorfne mase. Uspostavlja se jednosmerno, vertikalno državno-birokratsko informisanje, koje samo retko pokazuje potrebu za uspostavljanjem emfatičkog dijaloga. Masovni medijumi monopolišu slobodu izražavanja i kao (ne)slobodu informacija proglašavaju je pronalaskom dvadesetog veka.

II

Savremena politička država afirmiše model dvo-smernog komuniciranja između države i građanina i zasniva se na pretpostavci o ravnoteži između oba komunikaciona toka.¹²⁾

Model vladanja kao interakcija između vladine akcije i javnog mnjenja pretpostavlja obosmerno, ravnopravno komuniciranje između dva partnera, koji po načelima komunikacionih teorija vode emfatički dijalog. Kao kritika tog modela nehotice se porađa čitav niz sumnji: da li stvarno postoji ravnopravnost partnera i da li je to komunikacioni odnos dva subjekta? Kakva je društvena opredeljenost tog komunikacionog odnosa? Da li javnost postoji kao zajednica razmišljajućih, kritičkih i autonomnih pojedinaca, u smislu teorija liberalne demokratije, ili je ta »javnost« kao partner u komunikacionom odnosu raspadnuta u atomiziranu masu, u objekt političkog manipulisanja, propagande i ekonomske reklame? Kakve klasne suprotnosti i konflikti potresaju tu javnost i tako određuju sadržinu mnenjskih reakcija u datim mogućnostima?

Kako izvesni teoretičari shvataju model? Već time što mu odmeravaju funkciju povratnog toka (feedbacka), koji omogućuje jačanje glavnog, vladinog toka, znači, njegovu racionalizaciju i veću efikasnost, određuju i položaj javnosti kao objekta vladanja. Teoretičar V. O. Kij, Jr. otvoreno priznaje da »demokratska vlada« vrši svoju vlast i pomoću racionalne primene javnog mnjenja: »Vladajući moraju da utvrđuju javno mnjenje«, kaže Kij »i da mu posvećuju pažnju, ako mu već ne dozvoljavaju da utiče na odluke. U suštini to je ozakonjenje načela da »vladajući moraju da posvećuju pažnju željama vladinih«, kaže Kij.¹³⁾ To načelo je »etički imperativ vlade« i suštine vladavine javnog mnjenja.

Iz tih definicija već proističe da savremeni teoretičari ne govore više o »vladavini javnog mnjenja« kao nekadašnjem idealu klasične demokratije. Nije više reč ni o zakonodavnoj volji javnosti, niti o kontrolnoj funkciji javnog mnjenja; država osluškuje javno mnjenje samo još u cilju veće efikasnosti svojih akcija. Načelo narodne suverenosti svedeno je na socijalnopsihološku motivisanost ljudstva i na akcionu efikas-

¹²⁾ V. O. Key, Jr., *Public Opinion and American Democracy*, New York, 1961, str. 413—414.

¹³⁾ V. O. Key, Jr., *op. cit.* str. 412.

nost vladinih mera. Komunikacioni odnos je odnos između vladajućih i vladinih, između politike i atomizirane mase, između subjekta i objekta vladanja. Glavni tok je državno-informacioni tok vladine akcije, dok reverzibilni tok javnog mnjenja, međutim, ima ulogu »feedback reakcija«, koje služe jačanju državnog, akcionog toka, a ne afirmaciji Rusoove »opšte volje«. Država može da uzima u obzir mnjenja koja dolaze raznim tokovima, a može i da ih ne uzima. Interakcija između vlade i javnosti, istina, zasniva se na pretpostavci o dvosmernom komuniciranju, a stvarno imamo posla sa jednosmernim informisanjem i ubeđivanjem javnosti. Javno mnjenje u potpunosti se realizuje mogućnošću opredeljivanja za kandidata jedne ili druge političke stranke, u tom slučaju izbornim aktom. U toj uskosti stvarne mogućnosti participacije i suodlučivanja u društvenom životu ogledaju se žalosni ostaci nekadašnjih demokratskih načela liberalne demokratije, što ukazuje na krizu političkog odlučivanja u građanskoj demokratiji.

U interakciji između vlade i javnosti posreduju kao oni koji formiraju javno mnjenje i kao prevodioci javnog mnjenja pre svega: političke stranke, parlamenat, interesne grupe i izborni mehanizam prilikom izbora. Političke stranke i interesne grupe takmiče se među sobom u kontroverznoj raspravi, da bi pridobile mnjenja velike, nezainteresovane, masovne javnosti; u tom sukobu mnjenja koriste sve moguće oblike propagande da bi uticale na javno mnjenje. Oblici uticaja i pritiska nikako nisu takvi, da bi mogli govoriti o liberalistički shvatanom slobodnom raspravljanju mnjenja, kako mnenjski proces normativno shvata Blumer.¹⁴⁾ U tom sukobu interesnih sila za javno mnjenje na delu su snažni činiooci, angažovana su velika materijalna i duhovna sredstva i borba se odvija svakodnevno, svakog sata i minuta.

Na javnost deluju, pre svega, sledeće sile, koje nastoje da pridobiju javnost i da formiraju za sebe povoljno javno mnjenje: (1) *država* sa svojim aparatom, (2) *političke stranke* i (3) *interesne grupe*. Pošto obično uzurpiraju *parlament*, i on postaje činilac uticaja.

Razume se da su to samo glavne i odlučujuće sile, dok u samom procesu mnjenja nastupaju i drugi činiooci. Pre svega, pri formiranju javnog mnjenja neposredno utiču masovni medijumi i to ne samo kao medijatori gornjih sila, nego i kao samostalna sila. Dalje, već oformljeno većinsko *javno mnjenje* počinje samo da deluje kao činilac uticaja na javnost, na masovne medijume, pa i na državu, političke stranke i interesne grupe.

Pregledajmo glavne sile uticaja na javnost. *Država sa svojim aparatom* deluje na masovne

¹⁴⁾ Herbert Blumer, *The Crowd, the Public and the Mass*, v. W. Schramm (editor), *The Process and Effects of Mass Communication*, University of Illinois Press, Urbana 1961, str. 373.

medijume i na javnost u smislu očuvanja vlasti, sprovođenja svog programa i državne politike. U okviru nastojanja vlade da formira javno mnjenje, *predsednik* ima centralnu ulogu. Zbog ugleda svog položaja (i ne samo formalno preko pritiska na medijume, kontrole, cenzure itd.) može da prisvoji pažnju svih medijuma. Radio i televizija stoje mu na raspolaganju svakog minuta i na neograničeno vreme, kada želi da iznese svoja gledišta neposredno širokoj javnosti. Njegove službene izjave određuju mesto i obim prostora u štampi. Pomoću konferencija za štampu i intervjua utiče na komentarisanje najznačajnijih domaćih i stranih vesti pa čak i sam oformljuje veći deo vesti.¹⁵⁾

Ministarstva ili vladine agencije, sa ogromnim štabovima stručnjaka za javni publicitet, isto tako vrše izvanredan uticaj na javno mnjenje. Ovde ne ubrajamo samo odredbe, naredbe, akta itd., nego čitav tok informativnog materijala, kojim se javnost svakodnevno obaveštava o delatnosti vlade i njenih institucija.

Koliko se daleko proteže vladin uticaj — koji se zasniva na samoočuvanju i jačanju državne vlasti — zavisi od ustavnog sistema, trenutne unutrašnje političke situacije i mnogobrojnih drugih činilaca. Od tih okolnosti zavisi da li vlada »masovne medijume cenzuriše, kontroliše, vrši nadzor nad njima, ili vladine stranke pokušavaju da masovno komuniciranje iskoriste za svoje strankarsko-političke ciljeve, da li komunikator uživa slobodu mnjenja ili je vezan za državne direktive ili naređenja.«¹⁶⁾

Političke stranke su osnovna institucija za prevođenje želja i interesa mase u sferu javne politike, a ujedno su i najzainteresovanija sila za formiranje javnog mnjenja. Ustrojstvo savremene političke stranke ukazuje na naglašenu hijerarhijsku strukturu, još više, imamo posla sa polarizacijom na rukovodstvenu elitu i na članstvo, na oligarhijski vrh i na atomizirano članstvo. Na taj način i u okviru stranke možemo govoriti o interakciji između rukovodstvene elite i članstva stranke. Ta interakcija takođe pretpostavlja model dvosmernog ravnopravnog komuniciranja između politike i mnjenja, pretpostavlja prirodno kruženje komunikacionih tokova mnjenja. Ipak, ravnopravnost cirkulacije je fiktivna, postoji odnos subjekta prema objektu, sistem bolje informisanog birokratskog vrha i članskih masa za aklamaciju politici stranke. Tu je takođe afirmisana hijerarhija publiciteta: predsednici, sekretari i forumi imaju na raspolaganju celokupan list stranke, dok članovi praktično nemaju nikakav publicitet.

¹⁵⁾ V. O. Key, Jr., op. cit., str. 414.

¹⁶⁾ Gerhard Maletzke, *Psychologie der Massenkommunikation, Theorie und Systematik*, Verlag Hans Bredow-Institut, Hamburg, 1963, str. 51.

U atomiziranim strankama preovlađuje vertikalno, hijerarhijsko, jednosmerno komuniciranje, koje se obično ograničava na direktivno informisanje ili na propagandno ubeđivanje. Razume se da takav komunikacioni odnos ne stvara ravnotežu pri usklađivanju mnjenja članstva i politike rukovodstva. Rukovodstvo takve stranke nije više podvrgnuto zdravoj kontroli članstva i širokih narodnih masa. Svaka inicijativa odozdo ostaje u zametku i obično zakržlja. Onemogućena je autonomnost političkog kretanja širokih masa i članstvo je samo još »potrošač« i materijal »političke mašine«. Takvi ekscesi isto tako su staljinističke deformacije socijalističkih stranaka. *Interesne grupe*, slično kao i stranke, takođe imaju funkciju privođenja mnjenja vladama. Ali, takođe tu imamo posla sa sličnim procesima polarizacije na profesionalni vrh interesne grupe i na šire članstvo odnosno na specijalne javnosti.

Pošto su danas *masovni medijumi* glavni instrument u mehanizmu delovanja političkih stranaka, parlamentarnih postupaka, interesnih grupa, pa i izbornih kampanja, ne možemo mimo njihove uloge, kada govorimo o navedenim posrednicima interakcije između vlade i javnosti. Danas masovni medijumi ne preuzimaju uvek samo funkcije medijatora u komuniciranju društva među sobom, nego sve više postaju i preovlađujući način komuniciranja u samom političkom procesu i u njegovim oblicima. Masovni medijumi sve više postaju medijatori komuniciranja između države i javnosti, između rukovodstva stranke i članstva, između parlamenta i javnosti, između rukovodilaca države i građana, između privrednih rukovodilaca i radnika, između rukovodstava interesnih grupa i članova.

U reakcijama masovnih medijuma svakako su izražena i mnjenja u interakciji između vlade i javnosti. Međutim, to su samo retko mnjenja javnosti, ukoliko uopšte postoji kao javnost koja misli, ako imamo u vidu da mnjenja masovnih medijuma izražavaju prvenstveno gledišta vlada, stranaka, oligarhijskih vrhova ili monopoliziranih grupa privatnih vlasnika medijuma.

Institucionalni okviri tako sužavaju mogućnosti za izražavanje javnog mnjenja pre svega zato jer omogućavaju izražavanje samo onih mnjenja koja se podudaraju sa shvatanjima određene institucije ili komunikacione organizacije. Tako se građaninu političke države danas otvaraju relativno male mogućnosti za izražavanje sopstvenog mišljenja.

Predstavnički dom i parlamentarni postupci u savremenoj političkoj državi načelno imaju najznačajniju ulogu, naročito pri organizaciji uzvratnog toka. Parlament, kao tradicionalna institucija »narodne volje«, morao bi biti najviši izraz te volje i javnog mnjenja. U stvarnosti, međutim, on je sve više pod pritiskom vladajućih sila,

njenih političkih stranaka i interesnih grupa. Te sile imaju odlučujući uticaj na usvajanje političkih odluka i zakonodavnih akata i na taj način preko njih i parlament postaje sila koja deluje na formiranje javnog mnjenja.

Stranke i interesne grupe sve neposrednije vrše svoj uticaj na parlamentarne odluke, a preko njih na odluke vlade. Parlamentarne frakcije stranke dolaze sa već unapred usvojenim odlukama. »Tako je parlament postao mesto gde se poslati mandatori stranke susreću da bi mogli da registruju već unapred iznađene odluke.«¹⁷⁾ Stranka koja ima većinu u parlamentu može već unapred da usvoji svoje odluke, tako da parlamentarna procedura glasanja o nekom zakonu postaje gola formalnost.

Tako politika postaje privatna stvar profesionalnih političara, koji je formulišu pomoću raznih političkih i pravnih tehnokrata i »eksperata«. Tako se sve više manifestuje pasivna pozicija »javnog mnjenja«. Stranke su te koje već unapred artikulišu »mnjenja« javnosti i već formirana ih sugerišu članstvu i javnosti. Stranke i parlamenti se na taj način iz instrumenata koji treba da izražavaju narodnu volju pretvaraju u institucije koje je formiraju.¹⁸⁾

Ako su političke stranke do prvog svetskog rata više ili manje adekvatno odražavale klasnu svest ili svest neke klasne frakcije, za današnje strankarske sisteme karakterističan je tip »integracione stranke«, koja ne aktivira više mase na osnovu klasne svesti, već s vremena na vreme mobilize birače kao privatnike za akte kolektivne aklamacije.¹⁹⁾

Isto tako, javno mnjenje nije više oštro podeljeno u smislu klasičnih klasnih suprotnosti, pošto velike političke stranke i masovni medijumi žele da pridobiju što više birača i građanstva. To znači da se sa svojim proglasima i pozivima obraćaju najširim masama, svim klasama i socijalnim kategorijama, odnosno da ne žele da programima i pozivima odbiju određene socijalne kategorije ili klase. U takvom političkom procesu masa se pretvara u pasivnog posmatrača, u objekt manipulisanja, u depolitiziranu masu, koja je mehanički agregat pojedinaca, jednostavan

¹⁷⁾ Habermas, Friedeburg, Oehler, Weltz, Student und Politik, Luchterhand Verlag, Neuwied, 1961, str. 29.

¹⁸⁾ Hartmut v. Hentig, Gedanken zur Öffentlichen Meinung, Merkur, deutsche Zeitschrift für europäisches Denken, XVII, Jahrgang, Heft 2, 1963, str. 120. — »U ovom vidu se mora posmatrati i odnos javnog mnjenja prema svim činocima koji utiču na njegovu ograničenost i ograničavanje. Nešto što treba da bude glas, može postati truba. Ono što treba da služi društvu i čoveku, može postati gospodar. Ono što treba da proširi javnost i racionalizira javno mnjenje, može postati uska i veštačka javnost, i tako »racionalizovano« mnjenje koje je suprotno interesima običnog čoveka, većine i naroda.« (J. Đorđević, O javnom mnjenju, Rad, Beograd, 1957, str. 31).

¹⁹⁾ J. Habermas, Strukturwandel der Öffentlichkeit, Neuwied, 1962, str. 223.

zbir napola živih brojeva, lišenih volje i svesti o samima sebi.²⁰⁾

Razumljivo je da takva masa ne može biti javnost i ne može delovati kao svestan akter javnog mnjenja. »Javnost« se tada sužava na »javnosti« političkih stranaka odnosno samo na političke aktiviste tih stranaka i na »javnosti« interesnih grupa odnosno rukovodstava i govornika tih grupa. Javno mnjenje postaje fiktivno i nema relevantni uticaj na političke odluke.

III

Razvijanje političkih struktura socijalističkog društva danas je u socijalističkom svetu jedan od centralnih teoretskih i praktičnih problema: potpuno je jasno da je teza o jednostrančarstvu, kao nužnom i jedino važećem obliku političke strukture socijalizma, nastala u periodu Staljinovog apsolutiziranja okolnosti, simplifikovanje teoretskih postavki, koje je o tom problemu izneo Lenjin. »Višestranački« sistem i prisutnost posebnih organizacionih oblika narodnog fronta posle drugog svetskog rata postali su stvarnost i praksa u zemljama narodne demokratije. Načelo različitih i specifičnih puteva u socijalizam sve više važi u marksističkim partijama. Afirmiše se teza o mogućoj višestranačkoj strukturi zapadnoevropskog socijalizma (Toljati); postavlja se pitanje, da li je postojanje stranaka povezano samo sa periodom izgradnje socijalizma? Da li se možda neće afirmisati proces prerastanja klasičnog višestranačkog sistema u političke strukture, slične narodnim frontovima, u kojima bi se na kvalitetno nov način afirmisao politički pluralizam kao odraz društvenog pluralizma?

Politički pluralizam, koji postoji u većini zemalja narodne demokratije, manifestuje se u tome što pored komunističke stranke deluju i druge političke stranke, razume se, pod uslovom da priznaju rukovodeću ulogu komunističke stranke, da usvajaju program socijalističke izgradnje i da vrše usmerivačku, vaspitnu ulogu u klasi, sloju ili društvenoj grupi, čije interese predstavljaju.²¹⁾

Politički pluralizam je izraz i posledica društvenog pluralizma, znači, diferencijacije društva u društvenoekonomske sfere. Ona se ne ograničava samo na klasnu podelu, iako upravo ta određuje

²⁰⁾ Hentig, op. cit., str. 116—125. — »Prava cena demokratske jednakosti je mogućnost da se manipuliše sa mnenjima i osećanjima;« (Hentig, op. cit. str. 120) — Odluke narodnih masa su eho onoga što artikuliraju partije i narod je u stvari njihova »soundingboard« (ploča odjeka). (Wilhelm Hennis, Meinungsforschung und repräsentative Demokratie, Zur Kritik politischer Umfrage, J. C. B. Mohr, Tübingen 1957, str. 49).

²¹⁾ A. H. Mahnenko, Višestranački sistem i narodni front u zemljama narodne demokratije, Konstitutionnoe pravo socialističeskikh strank, Kotok i Farberov, Moskva, 1963, str. 158.

karakter društvenog i političkog pluralizma. Ipak, ako se sve više likvidiraju klasne suprotnosti i nestaje kruta klasna podela, onda počinju da preovlađuju drugi aspekti društvenog pluralizma. Sukob klasnog karaktera očuvaće se, razumljivo, do određenog stepena, duže nego ekonomska baza i egzistencija posedničkih klasa. Taj sukob izražava se, pre svega, na području političkih pogleda i gledišta. Međutim, oštrina tih sporova otupljuje, odvija se proces političke konsolidacije na temelju socijalizma, a naročito objektivni proces promena u društvenoj strukturi.

»Relativnom smanjivanju značaja i obima klasnih sukoba«, zapisao je J. Wiatr, »morala bi da sledi takva evolucija političkog sistema, koja bi sve više omogućavala formulisanje i prezentiranje raznolikih socijalističkih interesa i težnji.«²²⁾ Tada imamo posla sa zaostajanjem sadašnjih oblika političke strukture iza stvarnih potreba organizovanja društva, u skladu sa novom društvenom strukturom. Novo organizovanje društva moralo bi mnogo više da izražava i ostvaruje interese raznih slojeva socijalističkog društva, za koje su karakteristični neantagonistički međusobni odnosi.

Počinje sve glasnije da se pojavljuje ideja da socijalizam ne sme da rađa atomizirano društvo, već treba da stvara uslove za nastanak artikulisanog društva, za nastanak mnenjskog pluralizma društvenih grupa.

»Despotizam nastoji da likvidira artikularizaciju društva i da ga konformiše«, rekao je Julijan Hochfeld. »Rezultat veštački nametnute spoljašnje organizacije društva je njegova stvarna atomizacija... Karakteristična crta naše socijalističke izgradnje jeste da se osnivaju, oživljavaju ili dobijaju veći značaj različiti samostalni savezi i udruženja, koji organizuju život stanovništva u područjima njihovih interesa, potreba i aspiracija.«²³⁾

U zemljama socijalističke demokratije otpočinje, ponegde čak i buran, proces *aktiviziranja javnog mnenja kao činioca uticaja na proces vladanja*. Pojavljuje se određen stepen *diferencijacije javnog mnenja*, što opravdano ukazuje na istrajno nastojanje u pravcu stvaranja povoljnih uslova za nastanak javno izraženog mnenjskog pluralizma.

Početak procesa društvene diferencijacije mnenja trebalo bi da bude temelj nove političke strukture, koji neki sociolozi nazivaju *političkim pluralizmom neantagonističkog karaktera*. Ogleda se

²²⁾ Jerzy J. Wiatr, Pitanje pluralizma u poljskom političkom sistemu, Socijalizam, Beograd, 1966, br. 2, str. 212.

²³⁾ Julian Hochfeld, Uoči izbora u narodne odbore, govor u poljskom Sejmu na dan 30. X 1957, u raspravi o nacrtu zakona o izbornom redu za izbore u narodne odbore, Polytika 1957, br. 38.

u obliku političkog *policentrizma*, gde više centara slobodno formira politička mnjenja, imaju sopstvene propagandne mehanizme, koji se takmiče u formiranju *javnog mnjenja*. U takvom smislu ne postoji unificirano javno mnjenje nego »zbir javno izraženih mnjenja predstavnika različitih društvenih grupa«, gde mnjenja manjine imaju svoje mesto u funkcionisanju mehanizma javnog mnjenja.²⁴⁾

Pored toga, možemo imati posla i sa izvesnom specifičnom političkom pojavom: sama stranka postaje mesto gde se susreću različiti politički trendovi, odnosno gde se bar do određenog obima odražava politička diferencijacija društva (na primer, u Poljskoj, a u poslednje vreme naročito u Čehoslovačkoj). Politička konsolidacija društva na osnovu programa vladajuće stranke ne izdvaja sve razlike mišljenja, što postepeno dovodi do toga da se iste razotkrivaju u samoj stranci. Ako uzmemo u obzir tu činjenicu, moramo usvojiti zaključak da politički pluralizam nekog sistema ne zauzima nužno oblike spoljašnje diferencijacije u različite stranke i grupe, već se isto tako može razviti u unutrašnjem životu vladajuće stranke.²⁵⁾

Stranke, političke organizacije i grupe tada su institucionalizovani centri političkog mnjenja, koji čine politički pluralizam novog tipa, što se odražava u pluralističkim strukturama Frontova narodnog jedinstva, ali koji imaju različitu ulogu u pojedinim zemljama. Pošto je iz političkog sistema eliminisana antisocijalistička opozicija, stranke i organizacije funkcionišu ne kao mehanizam za osvajanje vlasti, već kao *sistem kristalizacije i reprezentacije interesa i mnjenja raznih društvenih grupa*.

Razlike koje postoje u svakom socijalističkom društvu nalaze svoj politički izraz u ovakvim ili onakvim oblicima političkog pluralizma, koji je neophodan uslov uspešne društvene kontrole nad sistemom vlasti i uslov za razvoj socijalističke demokratije. Pluralizam se pojavljuje bilo u *vertikalnoj strukturi* vlasti (partije, političke organizacije, grupe jednomišljenika), bilo u njenoj *horizontalnoj strukturi* (radničko samoupravljanje, lokalna vlast). Istorijske okolnosti dovele su do toga da je u nekim socijalističkim zemljama (na primer, u Jugoslaviji) naročito razvijen »horizontalni pluralizam političkog sistema, dok u drugim socijalističkim zemljama, na primer u Poljskoj, veću ulogu ima »vertikalni« pluralizam sistema. To što je zajedničko za oba ova sistema

²⁴⁾ Sovjetski teoretičar Uledov, naime, brani tezu o jedinstvenom mnjenju u socijalizmu — suprotno od Wiatra, koji naglašava artikularizaciju javnog mnjenja kao izraza društvene i političke diferencijacije socijalističkog društva.

²⁵⁾ Jerzy J. Wiatr, »One-Party« Systeme—the Concept and Issue for Comparative Studies, u zborniku *Cleavages, Ideologies and Party Systems, Contributions to Comparative Political Sociology*, ed. by A. Allardt and Y. Littunen, Helsinki, 1964, str. 286.

jeste činjenica da se na *specifičan način* razlikuju od građanske demokratije, da otvaraju put političkom izražavanju interesa raznih delova naroda. Tako politički pluralizam dobija novu sadržinu, koja je oslobođena od nesavladanih antagonizama.²⁶⁾

Međutim, pri tome treba konstatovati da novi, neantagonistički oblici pluralizma sami po sebi ne ukidaju etatizam, birokratizaciju vertikalne strukture i oligarhijske tendencije, koje su gvozdeni zakon svake organizacije, pa i socijalističke. Takođe ni time nije obezbeđeno neposredno uključivanje radnih ljudi u proces političkog odlučivanja, jer *uključivanje (posredno) preko raznih političkih oblika još ne obezbeđuje pluralizam samoupravnog odlučivanja*. Društveno samoupravljanje, koje u ovom ili onom obliku predstavlja opštu tendenciju u razvoju čovečanstva i koje se u različitim sistemima i u zemljama sa različitim stepenom razvoja pojavljuje u specifičnim oblicima, izgleda danas ona ključna karmika koja obezbeđuje istinsku participaciju čoveka u političkom procesu.

U jugoslovenskom društvu samoupravljanje je temelj društvenoekonomskog i političkog sistema. Radnički saveti nemaju samo savetodavni karakter nego upravljački, znači imaju pravo izvršnih organa. Time se takođe savlađuje protivrečnost između onih koji proizvode i onih koji upravljaju sistemom raspodele proizvodne vrednosti. A to takođe znači da su ostvareni uslovi za savlađivanje oligarhijskih tendencija, pošto oligarhijski vrhovi, kao posebne društvene grupe iznad društva, postoje upravo zato jer prisvajaju pravo na raspodelu dohotka, iako same neposredno ne učestvuju u procesu materijalne i duhovne proizvodnje. Proširivanjem samoupravljanja na sva područja javnog života, uključujući i politički proces, sistem informisanja, prosvetu, školstvo, na sve segmente javnosti, jačaju i društvene snage koje su sposobne da savlađuju tendencije oligarhije i birokratizma.

Nijedna društvena zajednica, pa ni ona koja teži neposrednoj demokratiji i pluralizmu samoupravnih odluka — kao što je jugoslovenska — nije imuna protiv tendencija etatizma i birokratizacije, polarizacije na oligarhijske vrhove i na politički pasivne mase. Čak i u samoj samoupravljačkoj strukturi moguće su pojave oligarhijske polarizacije, što razume se vodi stvaranju *formalne* samoupravne demokratije; ta težnja, koja se pojavljuje u jugoslovenskom društvu, najizrazitija je barijera na putu ka daljem konstituisanju samoupravnog društva.²⁷⁾

Savlađivanje tih tendencija, koje vode atomizaciji društva, neophodno je naročito na području

²⁶⁾ J. Wiatr, Pitanje pluralizma, str. 219.

²⁷⁾ Miroslav Pečujlić: SSRN i premašivanje izvesnih tendencija formalno samoupravne demokratije, Simpozijum o SSRN, Beograd, januar 1965.

države i njenih institucija. Pri tome imaju značajnu ulogu, pre svega, političke organizacije, Savez komunista, Socijalistički Savez i druge. Ali, to ne znači da se i u okviru tih organizacija ne pojavljuju iste negativne tendencije.

U samom Socijalističkom savezu, na primer, pokazuju se dve protivrečne dimenzije: prva je njegova karakteristika kao društvenopolitičke organizacije klasičnog tipa, koja rađa hijerarhijsku strukturu, pogodnu za stvaranje oligarhijskih tendencija i birokratskih vrhova, vertikalno direktno komuniciranje od vrha na dole, atomizaciju i pasivizaciju članstva, prenošenje političkog odlučivanja sa članstva na vrhove. Druga je njegova karakteristika kao komponente društvenog upravljanja, kao asocijacije neposrednih proizvođača, Marksove »stranke u velikom istorijskom smislu«, što je sinonim za preovladavanje hijerarhijskih društvenih organizacija, ukratko političkog *pokreta* (a ne organizacije), pokreta koji se zasniva na načelu javnosti, koji ukida oligarhijsko odlučivanje i profesionalizam, misterioznost i hijerarhiju informacija, koji uvodi slobodnu raspravu umesto dokazivanja autoriteta i koji, kao autonomno udruženje građana, stvarno afirmiše mogućnost političkog odlučivanja neposrednih proizvođača.²⁸⁾

Osnovna karakteristika samoupravne demokratije nije samo u tome da politička sfera, produblivanjem samoupravljanja, prelazi u društvenu sferu, nego i da političko komuniciranje preraste u samoupravljačko komuniciranje i političko javno mnjenje u društveno javno mnjenje. Taj proces je dugotrajan i protivrečan, nije ni ravnomenan i jednovremen na svim područjima javnog života. Državno, političko komuniciranje odnosno jednosmerno informisanje ostaje očuvano na području državnih institucija, vojske, spoljne politike i još ponegde, dok kod skupštinskih tela i društvenopolitičkih organizacija i udruženja već prelazi u društveno komuniciranje, u aktivan dijalog građana o aktuelnim društvenim problemima i realizuje se u samoupravnim odlukama, u zakonima i ustavu.

Društveno komuniciranje u sistemu samoupravljanja je sporazumevanje, ravnopravan emfatički dijalog, gde subjekti pokušavaju da shvate jedan drugog i ne nameću svoja mnjenja. Ono ne dozvoljava duhovno nasilje i otvara se prema svim iskustvima i znanjima. Obrača se čoveku kao subjektu, koji ima prava da bira između činjenica, argumenata i alternativa. Autoritet dokaza ne zamenjuje sa dokazom autoriteta. Javno mnjenje smatra za konstitutivni elemenat političkog procesa i ne degradira ga na moralni ukras demokratske sisteme. Svi ti elementi su condi-

²⁸⁾ Ante Fiamengo, Birokratsko-oligarhijske tendencije savremenih društvenopolitičkih organizacija, referat na Simpozijumu o SSRN, Beograd, januar 1966.

tio sine qua non svake prave intersubjektivne komunikacije.

Društveno samoupravno komuniciranje isključuje elemente nametljive političke propagande, direktivnog usmeravanja bespravnih ljudskih atoma, odbija manipulisanje sa masama, jednosmerno informisanje po načelu stimulus-reakcija, ne obraća se usamljenom recipijentu iz atomizirane mase nego pretpostavlja osveštenog, razmišljajućeg čoveka, koji je deo misleće, kritičke, moralne javnosti.

Socijalistička demokratija ne ogleda se samo u tome koliko je javno mnjenje postalo posebna institucija društva, koliko je postalo sastavni deo samoupravnog društva. »Javno mnjenje mora ostati i faktor izvan svakog učestvovanja i organizacionog vezivanja. Ono mora biti oslobođeno i slobodno i od svojih sopstvenih ustanova.«²⁹⁾ Dvojna funkcija javnog mnjenja u samoupravnoj demokratiji sastoji se u tome da je *institucionalizovano* kao činilac *samoupravnog odlučivanja* i da ostaje i kao *neinstitucionalizovana demokratska politička sila*, kao »deetatizirana vlast«, kao *kritička društvena sila samoupravne javnosti*. Suština samoupravne demokratije upravo je u rehabilitaciji prave javnosti, u uspostavljanju takve javnosti, gde mogu da dođu do izražaja mnjenja društvenih grupa i samoupravljača i ostvaruju se u samoupravnim odlukama odnosno u zakonskim aktima. Uloga istinski demokratskih stranaka jeste u tome da čoveka iz mase uključuju u istorijski proces i u upravljanje društva te ga tako iz objekta političkog delovanja (delovanja koje se odvijalo izvan njega i nezavisno od njega) pretvore u stvaralački agens društvenog zbivanja, u subjekt političkog odlučivanja, u člana aktivne, politički relevantne, misleće i odlučujuće javnosti.

IV

Svetsku javnost sačinjavaju pojedine nacionalne javnosti i zato svetska javnost pokazuje iste tendencije kao javnosti uopšte. Nije reč samo o činjenici da je svetska javnost s obzirom na to politički, ekonomski i kulturno diferencirana, da je čak rasepljena na društvene sisteme i da zato susrećemo razne oblike građanske javnosti na različitim stepenima razvoja, različite oblike socijalističke javnosti sa isto tako različitim stepenom ekonomskog, političkog i kulturnog razvoja, pa i razne oblike i stepene javnosti nerazvijenih zemalja. Nije reč ni samo o činjenici da pojedine javnosti pokazuju velike razlike u komunikacionim i prijemnim sistemima, u tehnikoj i kulturnoj razvijenosti.

---

²⁹⁾ Jovan Đorđević, O javnom mnjenju, »Rad«, Beograd, 1957, str. 35.

Značajniji su drugi procesi i tendencije, koji mogu sudbonosno da utiču na perspektive formiranja kosmopolitske svetske javnosti. Takođe u svetskoj javnosti očigledna su dva protivrečna procesa: svetska javnost sve više se proširuje novim masama radnih ljudi, koji žele da učestvuju u upravljanju društvom i koji su sve svesniji svojih političkih prava; nekadašnje strukture građanskih javnosti prerastaju radne mase, seljački slojevi; afirmišu se socijalne manjine (crnački pokreti), ljudstva i slojevi nerazvijenih zemalja. Na drugoj strani, međutim, sve više se pokazuje tendencija ka atomizaciji javnosti: sužavaju se političke funkcije pojedinih javnosti, klasični ideal rezonirajuće javnosti zamenjuje interakcija između vlade i atomizirane mase, produbljuje se polarizacija na oligarhijske vrhove i na masu pojedinaca, degradiranih na objekt političke manipulacije; politički proces sve više se odvija preko monopolnih masovnih medijuma i sve manje preko demokratskog interpersonalnog dijaloga.

Polarizacija i atomizacija skrivaju dublje društvene korene. Uzrok nastajanja oligarhijskih vrhova vladajućih klasa ili birokratskih grupacija jeste u tome da te grupe žele da koncentrišu u svojim rukama političku, finansijsku i vojničku moć; zbog svojih uskogrupnih interesa ne dozvoljavaju da se izraze interesi neposrednih proizvođača. U svetskoj javnosti, međutim, imamo posla i sa hegemonijom i samovlašću oligarhijskih grupacija velikih sila, koje koče ili onemogućuju ravnopravnu političku participaciju nacionalnih javnosti.

Razume se da atomizacija javnosti nije samo pojava građanskih javnosti, nego se isto tako odvija u socijalističkim javnostima, naročito u onima koje pojedinca tako obezvređuju i usamljuju, kao što je to bio slučaj sa staljinističkom metodom vladanja. Upravo paradoksalno je i obezvređivanje i atomizacija kineske javnosti; isto tako i dezinformisanje velikih evropskih javnosti, koje se, doduše, kite nazivima socijalističke demokratije. Oligarhijski vrhovi i etatističke metode pojavljuju se svuda gde im se ne odupiru procesi demokratskog upravljanja društva, gde radni čovek u takvom ili drukčijem obliku ne učestvuje neposredno i ne odlučuje u društvenom upravljanju.